

MIDDELEEUWEN en NIEUWE GESCHIEDENIS

P. A. Henderikx, *Land, water en bewoning. Waterstaats- en nederzettingsgeschiedenis in de Zeeuwse en Hollandse delta in de Middeleeuwen. Keuze uit de verspreide opstellen*, B. van Bavel, G. van Herwijnen, K. Verkerk, ed. (Amsterdamse Historische reeks, Grote serie XXVI; Hilversum: Verloren, 2001, 351 blz., f59,50, ISBN 90 6550 656 X).

B. van Bavel, G. van Herwijnen en K. Verkerk bezorgden deze keuze die voorzien werd van een woord vooraf door C. Dekker over de carrière van de auteur aan wie deze bundel werd aangeboden ter gelegenheid van zijn emeritaat als hoogleraar in de nederzettingsgeschiedenis van de Nederlanden in de Middeleeuwen. Dat Henderikx zelf een flinke inbreng in de totstandkoming heeft gehad blijkt uit de aanvullingen bij de oorspronkelijke annotatie.

De collectie is ingedeeld volgens drie thema's die het werk van Henderikx domineren: ontginnings- en nederzettingsgeschiedenis, waterstaatsgeschiedenis en diplomatiek. Men vindt hier zijn studie over de ontginningen in de Rijn/Maasdelta, waarin hij laat zien dat de rivieren die oorspronkelijk een verbindende functie in het ontginningsgebied hadden ten slotte een scheidende functie kregen, toen het werk voltooid was en de inmiddels optredende klink de aanleg van grote dijken nodig maakten. Het stuk werd niet eerder in het Nederlands gepubliceerd en het is verheugend dat het op deze manier gemakkelijk toegankelijk is. Het tweede artikel behandelt de positie van de bisschop van Utrecht in het gebied van Maas en Merwede in de elfde en twaalfde eeuw, die daar op zijn wereldlijk gezag aanspraken op de novale tienden in het daar gelegen ontginningsgebied kon baseren. Drie artikelen, over het ontstaan van de havenplaatsen in Zeeland en het belang van Middelburg en over ontstaan en uitbreiding van Zierikzee en het jongere Veere vormen, met de substantiële bijdrage aan het onder redactie van Henderikx en anderen in 1996 verschenen werk *Duizend jaar Walcheren* over de waterstaat van dit eiland tot het begin van de vijftiende eeuw, het Zeeuwse element in de bundel en getuigen van de warme gevoelens van de auteur voor zijn geboortestreek. Jammer dat zijn boeiende oratie van 1992 ('Walcheren van de 6e tot de 12e eeuw') hier niet ook een plaats kon krijgen.

Aan de universitaire loopbaan van de auteur ging een periode vooraf waarin hij in het archiefwezen werkzaam was. Uit die jaren stammen zijn studies over de Zuid-Hollandse waterschaps-geschiedenis. In 'De Lek en de Hollandse IJssel in de vroege Middeleeuwen' onderstreept hij het belang van een samenspel tussen archeologen, geologen en mediëvisten. De stukken over de zorg voor de dijken in het baljuwschap Zuid-Holland en aangrenzende heerlijkheden en over de oprichting van het hoogheemraadschap van de Alblasserwaard (1277), waarin de graaf van Holland en elf Hollandse ambachtsheren met de heren van de hoge heerlijkheden een samenwerkingsverband aangingen, en het artikel over waterbeheersing en afwatering in de Alblasserwaard tot aan de komst van de poldermolens in de vijftiende eeuw sluiten nauw bij elkaar aan. Kern van het verhaal vormt de omstandigheid dat binnen een eeuw na de voltooiing van de ontginningen zich enorme veranderingen voordeden als gevolg van klink, waarvoor efficiënte oplossingen gevonden moesten worden. De stukken zijn gebaseerd op de intieme kennis welke de schrijver van de bronnen en de geografie van dit gebied heeft.

Als sluitstuk fungeert het derde thema, drie studies over diplomatiek, eerder in *Festschrifte* gedrukt. Het eerste behandelt het cartularium van Radbod waarvan het oorspronkelijke document niet meer aanwezig is, maar dat, betoogt Henderikx, waarschijnlijk — evenals het oudste

deel van de er in opgenomen goederenlijst — in of voor 896 tijdens het verblijf van de bisschop van Utrecht in Deventer zal zijn vervaardigd. De samenstelling van het cartularium gaf de schrijver aanleiding tot een aannemelijke reconstructie van wat er met het 'archieff' van bisschop Hunger gebeurde na zijn vlucht uit Utrecht omstreeks 857. Het artikel over 'De bevestigingsoorkonde van bisschop Otto III van Utrecht voor de abdij van Middelburg, juni 1247' (door Post ten onrechte voor onecht gehouden) gaat over het gezag van een door een elect uitgevaardigd stuk vergeleken met dat van een bevestiging daarvan in een inhoudelijk gelijke oorkonde uit de tijd toen die elect tot bisschop was verheven en over het nuttige doel waartoe het document uit 1247 moest dienen. Ook in de tweede studie in deze rubriek toont hij de echtheid aan van een bevestigingsoorkonde, ditmaal van die van bisschop Bernold van 26 juni 1050 voor de Sint-Paulusabdij te Utrecht, in een veertiende-eeuws afschrift overgeleverd, zij het dat volgens hem de beschikbare tekst latere interpolaties bevat. Het gegeven dat een schenking van bisschop Ansfried aan de abdij Hohorst alleen bekend is uit een twaalfde-eeuws falsum dat '1006' als datum aangeeft, betekent niet dat er geen echte schenkingsoorkonde aan ten grondslag heeft gelegen die ook voor de Bernoldus oorkonde kan zijn benut. Henderikx ziet dan ook geen formele of inhoudelijke bezwaren tegen het bestaan van zo'n oorkonde. Dit nu werd onlangs door Charlotte Broer in haar dissertatie over de Sint-Paulusabdij bestreden. De schenking had volgens haar wel plaatsgevonden, maar was niet schriftelijk vastgelegd. In een gloednieuwe bijlage van zes kleingedrukte pagina's gaat Henderikx daar nu op in. Hij weerlegt haar stellingen met redelijke argumenten en wijst in dat verband haar opvatting dat de Benedictijner regel in Hohorst pas na Ansfrieds dood zou zijn ingevoerd af. Maar ze heeft hem er kennelijk van overtuigd dat van interpolaties geen sprake is. Aan de gevarieerde collectie van aangenaam leesbare stukken gaat een lijst van publicaties vooraf.

Johanna Kossmann-Putto

C. J. C. Broer, *Uniek in de stad. De oudste geschiedenis van de kloostergemeenschap op de Hohorst bij Amersfoort, sinds 1050 de Sint-Paulusabdij in Utrecht: haar plaats binnen de Utrechtse kerk en de ontwikkeling van haar goederenbezit (ca. 1000-ca. 1200)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000; Utrecht: [C. J. C. Broer], 2000, 640 blz., €40,84, ISBN 90 805772 1 9).

De hoofdtitel van dit proefschrift, *Uniek in de stad*, is een citaat uit Buchelius dat met de inhoud van het werk weinig van doen heeft. De stad, dat wil zeggen Utrecht, komt in het boek nauwelijks voor. De schrijfster onderzocht vooral, zeer grondig en consciëntieus wat de abdij Hohorst, halverwege de elfde eeuw verplaatst naar Utrecht, in de eerste eeuwen van haar bestaan aan grond en aan rechten bezat, op welke bisschoppelijke schenkingen, afgesplitst uit het vermogen van de kerk van Sint Maarten, dat bezit berustte. Een handicap bij haar onderzoek vormde de schaarste aan contemporaine bronnen: van samenhangende reeksen documenten is geen sprake en naarstig bijgezochte gegevens uit andere fondsen verschaffen maar weinig zekerheden voor het behandelde tijdperk. Broers boek wemelt dan ook van termen als 'het valt aan te nemen,' '... is niet uitgesloten dat,' 'niet anders dan elders zal...', die het hypothetische karakter van talloze overwegingen en conclusies onderstrepen. Mevrouw Broer weet veel van de door haar voorgestelde oplossingen van doordachte argumenten te voorzien, maar vooral in het eerste deel van haar studie is het resultaat van haar geleerd gepeins wat mager.

In dat eerste deel behandelt de schrijfster de voorgeschiedenis en de stichting van Hohorst